

Medjunarodno Privatno Pravo i rat (u odnosu na Srbiju).¹⁾

Od Živojina M. Perića, prof. prava na Univerzitetu u Beogradu.

§ I. — Kao što je poznato, pitanja i konflikti iz oblasti Medjunarodnoga Privatnoga Prava stoje, u koliko je reč o njihovoj mnogobrojnosti i o njihovom ponavljanju (fréquence), u upravnoj srazmeri sa brojem suverenih (nezavisnih) država, kao i sa rasprostranjenošću pravnih odnosa izmedju podanika pojedinih država. Što se broj nezavisnih država bude više smanjivao, u toliko će se više sužavati i samo polje primene Medjunarodnoga Privatnoga Prava. Što su odnosi medju pojedincima koji pripadaju raznim državama manje česti, manje su česti takodje i medjunarodno-privatni sporovi. Prema tome, kretanje Čovečanstva ka jednoj i opštoj državi, to je, u isto vreme, i njegovo kretanje ka iščeznuću Medjunarodnoga Prava u opšte, Javnoga i Privatnoga.²⁾ Zatim, sve ono što odnose izmedju država sprečava ili svodi na manju meru, sprečava ili svodi na manju meru i primenu Medjunarodnoga Privatnoga Prava. Kako, pak, rat sačinjava najveću prepreku razviću odnosa medju državama, to on, na taj način, sačinjava i najveću prepreku razviću Medjunarodnoga Privatnoga Prava.

§ II. — Ali Rat koji se svršio, izuzetan i izvanredan i sa drugih tačaka gledišta, takav je isti i sa gledišta Medjunarodnoga Privatnoga Prava: u mesto da spreči ili ograniči medju-

¹⁾ Ovaj rad izišao je najpre u časopisu »Nouvelle Revue Pratique de droit international privé«, n^o janvier-février 1920, Pariz. *Prevodilac.*

²⁾ O ovoj temi, t. j. o vezi izmedju stvaranja jedne univerzalne države i iščezavanja Medjunarodnoga Prava, pisac je govorio naročito u svojoj raspravi »La disparition lente du Droit international«, Zurich, imprimeurs: Art. Institut Orell Füssli, 1919 (od iste rasprave izišao je srpsko-hrvatski prevod u »Jugoslavenskoj Njivi« od Fedora Nikića, br. od Junja 1921.). *Prevodilac.*

narodna kretanja i putovanja pojedinaca i njihov uzajamni saobraćaj, i to da ih spreči ili ograniči više nego ma koji drugi, dosadašnji, rat, jer je on najveći rat za koji istorija do danas zna, on je, naprotiv, izazvao medjunarodne peregrinacije u tako velikoj meri, da će to imati za neizbežnu posledicu jednu masu konflikata iz Medjunarodnoga Privatnoga Prava. I jedino zbog ovih peregrinacija i pojaviće se mnogobrojni procesi iz oblasti Medjunarodnoga Privatnoga Prava a ne, sigurno, zbog ojačanja medjunarodne trgovine za vreme ovoga Rata: ta trgovina je, razume se, od istoga Rata pretrpela mnogo više nego od ma koga ranijega rata. Ako taj Rat nije bio upravo jedna seoba naroda, on je bio bar jedna seoba pojedinaca. I kako se isti Rat nije bio ograničio samo na Evropski Kontinentat — i zato on nije ni bio samo evropski rat kao što se zamišljalo da će biti kad jednom bude nastupio —, već se je bio, naprotiv, proširio na sve Kontinente: — te je prema tome taj Rat bio svetski rat — to je on prouzrokovao bio jednu seobu svih narodnosti i svih boja.

I zbog toga naziv: rat narodnosti, kao i naziv: rat rasa nisu ovde dovoljni: to je, u samoj stvari, bio rat boja (la guerre des couleurs). Iz njega je proizašlo jedno takvo mešanje lica, da su se zakoni najrazličnijih zemalja sukobili jedni s drugim, i iz ovih sukoba će proizići jedna masa parnica za čiju razpravu će trebati mnogo vremena i mnogo truda. Srećom, mirna i miroljubiva sredstva biće za to dovoljna, i tu se neće imati potrebe da se pribegava topovima.

§ III. — Ova mnogobrojna kretanja pojedinaca izazvali su razni uzroci. Bilo je, na prvom mestu, izbeglica koje se behu povukle ispred napredovanja neprijateljskih vojsaka. To su naročito bili podanici država koje su, kao Belgija, Srbija, Crna Gora i Rumunija, imale tu nesreću da budu potpunu ili skoro potpuno osvojene i okupirane od neprijatelja, i koji behu primorani da u masama idu i da traže skloništa u tuđim zemljama, savezničkim ili neutralnim. Zatim, dolaze ratni zarobljenici čiji se broj u ovom ratu bio popeo na milione i koji, u najviše slučajeva, behu koncentrisani u logorima (Lager) izvan svojih zemalja. Najposle bilo je inter-

niranih ili civilnih zarobljenika čiji se logori za interniranje (Internierungslager) mahom nalažahu tako isto u neprijateljskim zemljama.

Dodajmo još i političke izbeglice koje behu napustile svoje zemlje još pre požara, to jest čim su stekli uverenje da će rat izbiti. Ovo naročito važi za heterogene zemlje umešane u rat, kao što su Austro - Ugarska, Rusija i Turska: veliki broj onih podanika tih zemalja koji su simpatisali državama iz suprotnih tabora bio je blagovremeno napustio svoje mesto prebivanja, u nameri da se pridruži ovim poslednjim državama, te da im pomogne bilo oružjem bilo perom. Za ovu kategoriju izbeglica rat je imao naročitoga značaja: od načina kako će se on svršiti, oni su očekivali da budu tretirani ili kao izdajnici ili kao patrioti: jednja ista radnja sadržavala je u sebi čas zlo a čas dobro, jedna apsurdnost koja najbolje pokazuje sve bezumlje događaja kod koga su moguće takve apsurdnosti, to jest koja pokazuje sve bezumlje rata.

§ IV. — Medju ratujućim narodima koji su najviše pretrpeli od rata, srpski narod zauzima, nesumnjivo, jedno od prvih mesta. On je, relativno, izgubio najviše ljudstva i pretrpeo najviše materialne štete. Ono što je, takodje, doprinelo njegovim gubitcima u ljudstvu, to je okolnost da se je srpski narod borio i sa jedne i sa druge strane fronta, jer je u vojsci austro-ugarskoj, sa kojom se Srbija borila, bilo isto tako i Srba, podanika Habsburške Monarhije. Ne može se, sigurno, učiniti nikakav prekor ovim Srbima austro-ugarskim vojnicima, što su odgovorili svojoj vojničkoj dužnosti i vojničkoj zakletvi, ali, na nesreću, ovo je moglo samo da poveća broj žrtava srpskoga naroda u ovome Ratu. Ogroman broj palih i mrtvih koje je taj narod imao u toku Rata, broj tako nesrazmeran sa njegovom populacijom, dolazi još i otuda što, zbog potpune invazije zemlje od strane neprijatelja, broj ratnih zarobljenika i interniranih srpskih gradjana beše dostigao hiljade i hiljade, i od njih je jedan veliki deo pomro u kocentracionim logorima. Još treba dodati i ono strahovito povlačenje preko Albanije, kao i oskudice svake vrste kojima srpske izbeglice behu vrlo često izložene u Inostranstvu i pored sve pomoći dobrih i mi-

losrdnih duša, pa da se dobije ideja o ovoj saignée à blanc jednog malog naroda.

Ove izuzetne prilike u kojima su se Srbi nalazili za sve vreme Rata, objašnjavaju — i zbog toga smo ih ovde ukratko i spomenuli — fakat da su to baš oni, Srbi, koji su bili najviše rasejani u tome Ratu. Bilo ih je bez malo svuda u Evropi, čak i na obalama Arhangelska i Murmanska. bilo ih je u Africi (Tunisu, Algiru), u Americi, Aziji, naročito u Sibiru, pa čak i u Australiji. Na ovaj način Srbi behu došli, u toku Rata, u kontakt sa svima narodnostima, svima rasama i svima bojama. I kako je zbog duge okupacije njihove zemlje i njihova emigracija trajala tako isto dugo, srpske izbeglice neminovno bile su, razume se, prinudjene da stupaju i u pravne odnose sa pripadnicima onih zemalja gde su se bili našli i bavili, i ti pravni odnosi bili su najraznovrsniji, tako da ni jedna grana Medjudarodnoga Prava nije, izvesno, ostala nedodirnutu. U ovom momentu, možemo da stvorimo sebi samo jednu bledu sliku o onim vrlo komplikovanim — da ne kažemo nerešljivim — pravnim odnosima koji su na taj način, pod vladom zakona svih narodnosti, svih rasa i svih boja, postali. Veliki Rat je, kao što smo to već kazali, izmešao ne samo narodnosti i rase već i boje, i Medjunarodno Pravo od toga će takodje osetiti i na sebi uticaj i dejstvo: to će zaista biti jedno mozaičko-medjunarodno pravo.

§ V. — Tri serije pitanja i konflikata mogu se pojaviti, u principu, u oblasti Medjunarodnoga Privatnoga Prava: odnosno forme akata (forme des actes), realnoga statusa (statut réel) i ličnoga statusa (statut personnel). Što se tiče forme akata, neće biti, u opšte, velikih teškoća, jer pravilo lex fori (locus regit actum) usvojeno je ovde od zakonodavstava sviju civilizovanih naroda. Ali ipak ovo pravilo ne sprečava da forma normirana nacionalnim zakonom stranaka može, tako isto, biti upotrebljena pod tim uslovom samo da ona ne bude protivna javnom poretku države gde se pravni posao obavlja. Pri svem tom, u koliko se srpski zakon odnosi na formu braka, ima ovde jedna ozbiljna teškoća. Doista, srpsko zakonodavstvo zna samo za crkveni brak, i crkvene vlasti u Srbiji, nadležne, u načelu, za bračne predmete, sma-

traju religioznu formu braka kao jedan materialni, bitni uslov potreban za postojanje i važnost braka, tako da brak koji bi dva srpska podanika zaključila u Inostranstvu u civilnoj formi, srpske crkvene vlasti smatraju kao i da ne postoji. Ova crkvena jurisprudencija pokazuje se nepravična specialno u slučaju, kada, u nedostatku crkve u mestu zaključenja braka, zainteresovanima ne bi bilo moguće da se venčaju po verskim obredima. Da odmah primetimo da pitanje odnosno formalne važnosti brakova koje su Srbi za vreme Rata zaključili u Inostranstvu, neće se postavljati suviše često stoga što srpski podanici koji su bili izbegli ili su bili zarobljeni resp. internirani, behu, većinom, udesili da, u mestima emigracije ili u koncentracionim logorima gde su se nalazili, podignu male pravoslavne kapele, i kako je, u ovim mestima ili logorima, imalo i srpskih sveštenika, tako isto izbeglih ili interniranih, to su onda ti sveštenici davali blagoslov brakovima Srba izbeglih, zarobljenih ili interniranih, ovo, razume se, tek posle zaključenja braka pred civilnim vlastima, ako je, u dotičnom mestu, forma civilnoga braka bila *lex fori*, kao n. pr. u Francuskoj, Švajcarskoj i Ugarskoj. Na taj način su, u takvim slučajevima, bili zadovoljeni zahtevi srpske crkvene jurisprudencije. Ali postoje teškoće i pojavljivaće se, kada se bude ticalo brakova Srba izbeglih, zarobljenih ili interniranih koji su zaključeni jedino u civilnoj formi, i pitanje o važnosti ovih brakova u Srbiji imaće naročitoga značaja, ako pretpostavimo da je jedan izbegli, zarobljeni ili internirani Srbin stupio u drugi brak pre razvoda prvoga braka. Da takvi slučajevi neće biti u ovome Ratu jedino u sferi teorije, u to ne treba sumnjati. Ovde, specialno, mislimo na prestup bigamije (dvoženstva): ako bi jedan ovakav brak (to jest brak zaključen od srpskih podanika samo u građanskoj formi) bio smatran u Srbiji kao ništavan, bio, drugim rečima, smatran kao da nije nikako ni zaključen, tada neće biti bigamije; u protivnom slučaju bigamije bi bilo sigurno.

§ VI. — Što se tiče realnoga statusa (*statut réel*), pitanja iz Medjunarodnoga Privatnoga Prava, bez sumnje, neće tu biti mnogo teška. Ovde se treba prosto pozvati bilo na javni poredak (*ordre public*) bilo na volju stranaka (*volonté des*

parties). Ako se tiče odnosa iz stvarnoga prava koji bi odnos imao karakter propisa javnoga poretka, kao što su n. pr. bitne osobine pojedinih vrsta stvarnih prava, ili načini pribavljanja (modes d' acquisition) stvarnih prava, tada će imati da se primene zakoni zemlje u kojoj su stranke ugovarale ili, u opšte, uzele učešća u pravnom životu. Što se tiče s a d r ž i n e ugovora, tu će imati da se održi volja stranaka ugovornica, i pri izraživanju ove volje, locus contractus, a tako i narodnost stranaka, mogu, kao što se zna, igrati značajnu ulogu.

§ VII. — Ali teškoće će biti naročito ozbiljne, ako se tiče ličnoga statusa (statut personnel), a one proizlaze otuda što je, skoro tri godine, Srbija bila potpuno okupirana od Austro-Ugara i Bugara, i što je ovaj fakat, to jest fakat okupacije, bio, sa pravnog gledišta, različno shvatan i tumačen, prema tome da li je bilo u pitanju shvatanje i tumačenje malo čas pomenutih okupatora ili shvatanje i tumačenje okupiranih. Po prvoj tezi, tezi bivših okupatora, srpska država nije postojala za vreme okupacije. To je bar bila teza austro-ugarska (bugarska teza, nesumnjivo, mogla bi biti samo još nepovoljnija po Srbe): i doista, priznanice koje su srpski činovnici, zaostali u Srbiji, potpisivali, u tom svojstvu, prilikom primanja plata koje im je davala carska i kraljevska Opšta Vojna Uprava u Srbiji (K. u. k. Militär-General-Gouvernement in Serbien)¹⁾ sadržavale su napomenu da se plata izdaja za račun »negdašnje Srpske Države« (»des gewesenen serbischen Staates«).

Ovo shvatanje osnivalo se na tom rezonovanju da je, pošto ideja države obuhvata tri pojma, pojam teritoriju, narod i vladu, Srbija, kao država, bila iščezla usled i posle njene okupacije u 1915. godini od strane neprijateljske sile: i, zaista, posle okupacije ostala je teritorija i narod, ali nije bila ostala nikakva srpska vlada koja bi vršila pravo suverenosti nad tim narodom i tom teritorijom. Suverena vlast, za vreme okupacije, bar vlast u n u t r a š n j e i f a k t i č n e suverenosti, bila je u rukama okupatora. Istina, postojala je jedna srpska vlada,

¹⁾ To je u samoj stvari, s pogledom na zvanično pobijanje srpskoga novca u okupiranoj Srbiji iznosilo samo jednu četvrtinu plate.

ona na Krfu, ali ta vlada nije predstavljala nikakav suverenitet, jer su joj nedostajali teritorija i narod: ostrvo Krk kao i druga mesta (n. pr. Solun) gde su funkcionisale srpske vlasti pripadali su stranim suverenostima, a što se tiče Srba pojedinaца, vojnika ili izbeglica, i oni behu potčinjeni suverenosti tuđih država, većinom saveznika Srbije, i ako su te države dopuštale Krfskoj Vladi da vrši nad Srbima koji su se nalazili na njihovoj teritoriji izvesne atribute suverene vlasti, to je bilo samo iz čiste predusretljivosti a ne po nekom pravu.

Ali, ako bi ovo rezonovanje bilo tačno, onda bi se pojavilo to pitanje: pod koje je zakone potpadao lični status Srba u emigraciji za vreme okupacije njihove zemlje? Mi znamo da se u Medjunarodnom Privatnom Pravu lični status reguliše po nacionalnom zakonu (loi nationale) zainteresovanoga podanika: to je princip skoro univerzalno priznat, kažemo skoro, jer, po sistemu anglo-amerikanskom, lični status potpada pod primenu zakona domicila (loi du domicile). Dakle, ako Srpska Država nije postojala, za vreme okupacije Srbije, zato što nije bilo srpskoga suvereniteta, još manje su mogli postojati srpski zakoni za to vreme, a to bi dovodilo do rezultata da, dok je Srbija bila okupirana, Srbi u Inostranstvu bili su bez podanstva, bez narodnosti, bez otadžbine (Heimatslose), i lični status ovakvih lica ne može se regulisati drugojačije nego zakonom domicila (kao u zakonu anglo-amerikanskom).¹⁾

¹⁾ Slično pitanje bilo je postavljeno odnosno ličnoga statusa podanika Bosne i Hercegovine u vreme kada je Austro-Ugarska imala u ovim pokrajinama samo pravo okupacije (1878.—1908.): koji su zakoni regulisali lični status ovih lica kada su se ona nalazila u Inostranstvu? Da li su to bili zakoni otomanski [u tezi anti-austro-ugarskoj tvrdilo se, u ono vreme, da je Porta Otomanska bila sačuvala, i pored Berlinskoga Ugovora (1878.), pravo spoljašnjega suvereniteta, kao i pravo njegovoga vršenja nad ovim dvema provincijama] ili, pak, zakoni bosansko-hercegovački, koje je okupator bio izdao. Mi smo se ovim pitanjem bavili u svojoj raspravi »De la condition juridique des Bosniaques et des Herzégoviniens en pays étrangers«, oštampanoj iz »Revue de droit international et de législation comparée«, Bruxelles, 1901. — One čitaocе koje bi ovo pitanje moglo interesovati, slobodni smo uputiti na tu raspravu.

Zatim, produžuju oni koji stoje na stanovištu austro-ugarske teze, činjenica, da je Srbija posle tri godine bila restaurirana (1. novembra 1918. po n. k.), ne bi mogla niukoliko izmeniti gornji rezultat, zato što sadašnja Srpska Država nije više ona Srbija preokupacije, sadašnja Srbija je jedna nova država koja, u pravnom pogledu, nema nikakve veze sa Srbijom od 1915. god., od koje je definitivno odvojena trogodišnjom okupacijom. I ako bi, po pretpostavci, srpski zakonodavac, posle restauriranja Srbije, doneo zakon po kome bi se, bez obzira na to da je Srbija bila de facto okupirana od 1915. do 1918., smatralo da nije bilo nikakvog prekida u pravnom životu Srpske Države, na to bi se, sigurno, u tezi austro-ugarskoj, odgovorilo da je suverena vlast bez sumnje pravno neograničena i svemoćna, ali ipak ne toliko da bi ona mogla preći preko fakata koja su stvarno postojala ili koja sada postoje, onako isto kao što ne bi mogla da smatra da su postojale činjenice koje u samoj stvari nisu postojale ili da smatra da sada postoje činjenice koje u samoj stvari ne postoje. Prema tome, suverena vlast nema moći da retroaktivno stvori jednu državu koja nije postojala, t. j. da smatra da je u prošlosti postojala jedna država koja u istini nije postojala, kao god što je, takodje, izvan moći suverene vlasti da smatra da sada postoji jedna država koja u stvari ne postoji. U svakom slučaju, takvim i sličnim zakonodavnim propisima jedne zemlje, propisima protivnim stvarnom stanju stvari, ne bi se pridavao nikakav značaj ni važnost u stranim zemljama, i oni bi imali samo za rezultat da izazovu medjunarodne sukobe kako javno-pravnoga tako i privatno-pravnoga karaktera.

§ VIII. — Sa svoje strane, Srbi su, razume se, daleko od toga da bi se mogli saglasiti sa takvim rezonovanjima. I oni, Srbi, nesumnjivo priznaju da je država jedna stvarnost i da nema zamisljenih (uobraženih) ili fantom-država. Medjutim, veli se u srpskoj tezi, čim je jedna država bila jednom stvorena i postojala, ne može ona isčeznuti usled jedne proste okupacije njene teritorije od strane neke tuđe sile: sve dotle dok okupirana država ne bi aneksijom, bila preobraćena sastavni deo države okupatorke, slučaj koji je poznat u Medjunarodnom Javnom Pravu pod imenom de-

bellatio (takva je, n. pr., bila sudbina Koreanske Carevine, koja je anektirana od Japana), država čija je teritorija osvojena i dalje pravno postoji. Sama okupacija ne proizvodi drugi rezultat do taj da vladu okupirane države stavi u nemogućnost da vrši pravo suverenosti koje toj državi pripada, ali sama nemogućnost da se jedno pravo vrši ne povlači još za sobom tu posledicu da samo pravo iščezme. Zar, n. pr., pravo svojine, kada je ono odvojeno od svoga vršenja — što se, na ime, dešava u slučaju državine tuđe stvari — prestaje zato da postoji? Ni najmanje, bar dok ne bi nastupio održaj (uzukapija). Da je okupator bio proglasio aneksiju Srbije, onda bi se pitanje o postojanju srpske države, u međuvremenu od 1915. do 1918. god., možda i moglo postaviti, ali pošto aneksije nije bilo, to onda srpska država nije bila prestala da postoji ni u jednom momentu za vreme rečenoga intervala. Srbi nalaze da su ovi argumenti dovoljni, i ne misle da bi bilo potrebno da se pozivaju još i na tu činjenicu da je, već meseca Novembra 1916. god., ponovnim osvojenjem Bitolja i okoline, jedan deo srpske zemlje bio povraćen, i da su, počev od ovoga vojničkoga uspeha, i ona druga dva elementa, potrebna za postojanje suverene države, t. j. teritorija i narod, bila pridodata onom trećem elementu koji je već postojao — ovde mislimo na srpsku vladu na Krfu. Moglo bi se, dakle, reći, ako bi se za to osetila potreba, da je, pravno, srpska država bila restaurirana još krajem 1916. god. reokupacijom Bitolja i okoline: od ovoga trenutka srpska država bila je vaskrsnula. Ova poslednja posmatranja dodajemo samo zato da bismo malo kompletirali ovu diskusiju, ali, ponavljamo, u tezi spskoj, srpska država nije bila iščezla ni jednoga momenta u Svetskom Ratu, i ovo tvrdjenje osniva se razlozima gore iznesenim.

I kad je, za sve vreme trajanja Rata, Srbija postojala, enda iz toga izlazi da su postojali i srpski zakoni za vreme cele te periode, i nema potrebe praviti, u ovom pogledu, razliku između zakona formalnih i materijalnih, zakona koji regulišu status realni i onih koji regulišu status lični. Prema tome, ovaj poslednji, lični, status onih Srba koji behu, za vreme okupacije, izvan svoje zemlje, treba da bude stavljen pod propise srpskih

zakona. Srpski zakon bio je ostao za Srbe, i za vreme okupacije, njihov nacionalni zakon, budući srpska narodnost kao ni srpska država nisu bili prestali da postoje ni jednog trenutka za sve vreme Rata.

U svakom slučaju, nesumnjivo je da se je, za vreme okupacije, lični status onih Srba koji su bili ostali u svojoj otadžbini, posle osvojenja ove od strane neprijatelja, upravljao po srpskim zakonima. To se može reći bar za zonu Srbije koja je bila okupirana od Austro-Ugara: i, zaista, ovi poslednji behu, shodno Haškoj Konvenciji, ostavili, u načelu u važnosti sve srpske zakone i izuzeli su bili samo one za koje su smatrali da ih treba izuzeti iz vojničkih ili političkih razloga. A među zakonima koji su tako bili ostali u važnosti i bili primenjivani, nalazio se je i Srpski Gradjanski Zakonik od 1844. god., onako isto kao i drugi zakoni koji su se ticali pravnoga stanja i pravne sposobnosti srpskih pedanika. Tako, n. pr., Srbi su, za vreme okupacije, zaključivali brakove potpuno po srpskim zakonima, kako u pogledu forme (venčavali su se u svojim crkvama) tako i u pogledu materialnih (bitnih) uslova potrebnih za postojanje i važnost braka.

Preveo sa francuskoga

Branislav St. Milenković

Sekretar Ministarstva Finansia u Beogradu.

Cerkvena avtonomija in naša ustava.

Univ. prof. dr. Rado Kušej.

Člen 12. ustave je v verskem oziru uvrstil tudi našo kraljevino med moderne države. Jasno je izraženo načelo, da so različna veroizpovedanja enakopravna, in da je svoboda vere in vesti vsakomur zajamčena. Država kot taka ne pripada nobeni cerkvi ali verski družbi ali pa pripada vsem. Njena naloga se omejuje na zadeve, ki se tičejo vidnega, fizičnega sveta in našega življenja v njem, za posmrtni blagor državljanov pa naj skrbe cerkvene in verske organizacije. Pravo-